կեցինք այդ դպրոցի տեսչի պաշտօնի համար պ. Զիգիանեանին, կարծելով որ ժողովրդի մարդ և մի և նոյն ժամանակ տեխնիկ լինելով, նա կը հասկանայ որ Խարբուխի թաղի հայ աղջկայ համար, որ շապիկ չունի հագնելու, բարիշնեա դառնալ աւելորդ է, աւելորդ է ֆիզիկական աշխարհագրութիւն սովորեցնել նրան, այլ պէտք է նրան զինաւորել մի զէնքով, արհեստով, որ նա կեանքի մէջ ապրել կարողանայ և որ դպրոցից դուրս գալուց յետոյ նա և նրա ծնողները օրհնեն և ոչ թէ անիծեն իրանց բարերարներին,—բայց պ. Զիգիանեան յայտնվեցաւ կամ անընդունակ, կամ վախկոտ՝ հաստատամտութեամբ իր պրոգրամը առաջարկելու բարերարին։

Այժմ լսում ենք որ Սանասարով մի դպրոց է կամենում հիմնել Կարինի մէջ։ Երևակայում ենք թէ ինչ դպրոց կը լինի, ո՞րքան յարմար կը լինի նա Թիւրքաց Հայաստանի պէտքերին։

Սանասարով, ի հարկէ, ոչ ոքից խորհուրդ չի հարցնի, ինչպէս անում են մեր բոլոր հարուստները, հասարակական կարծիքը նրա համար զրօ է, որովհետև գրըպանում շատ ռոսկիներ ունի, լրագիրները նա երբէք չէ կարդում, կարծեմ կարդալ էլ չը գիտէ,—իսկ եթէ մէկից խորհուրդ կը հարցնի, այդ կը լինի պ. Կարապետ Էզովից, որ նոյնքան հասկացողութիւն ունի Հայաստանի վրա և ճանաչում նրա պահանջները, որքան մենք հասկացողութիւն ունենք Զինաստանի վրա ու նրա կարիքներն ենք ճանաչում։

Մի խօսքով մեր ազգ, անգրագէտ, անուս, ինքնահաւան հարուստները կատարեալ ցաւ են մեր գլխին։ Կամ ոչինչ օգուտ չեն տալիս ժողովրդին, կամ եթէ սկսում են բարերարութիւններ անել,—միայն վնաս են բերում ազգին։

Կարելի է ընդունել որ հարուստները և հոգևորականները մի հասարակութեան մէջ մտաւոր և բարոյական առաջնորդներ պէտք է լինեն։ Բայց ի՞նչ կը լինի այն ազգի դրութիւնը, որի մէջ հոգևորականները և հարուստները հասարակութեան ամենատգէտ, անգրագէտ մասն են կազմում....

Ի՞նչ առաջադիմութիւն կարելի է սպասել այդ տեսակ ազգից, մանաւանդ երբ ազգը դեռ այնքան յիմար է, որ ինքն ոչինչ չէ անում, իսկ ամեն բան, ամեն փերկութիւն իր տգէտ հոգևորականներից և կարդալ գրել չիմացող, փքված հարուստներից է սպասում։

Գ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

„НОВАЯ ГАЗЕТА“ ԼՐԱԳՐԻ ԹՂԹԱԿՑՈՒԹԻՒՆԸ

—

Թիֆլիսից „Новая Газета“ լրագրին գրում են հետևեալը։ Յունիսի վերջին հասաւ Թիֆլիս ժողովրդական լուսաւորութեան մինիստր բարօն Նիկոլայ։ Կայսերութեան այլ քաղաքների մէջ մինիստրի այցելութիւնը մի տեսակ տպաւորութիւն է գործում։ Նրան դիմաւորում են, պատգամաւորութիւն են ուղարկում, ազգաբնակութեան կարիքներն են յայտնում և այլն։ Մեզ մօտ այդպիսի ոչինչ չը կար։ Մինչև անգամ պաշտօնական լրագիրը հարկաւոր չը համարեց յայտնել մինիստրի գալը և միայն մայրաքաղաքների լրագիրները ստանալուց յետոյ, որոնց մէջ Թիֆլիսից հեռագիր կար մինիստրի գալու մասին, հաբևանցի կերպով յիշեցին, որ մինիստրը եկել է Թիֆլիս և ապրում է իր Բետանիա կալուածքի մէջ։

Այդպիսի անտարբեր վարմունքը այն անձի վերաբերութեամբ, որ ռուսաց լուսաւորութեան առաջնորդ է, շատ հասարակ կերպով է մեկնվում։ Մինիստրը եկել է մեզ մօտ իբրև մասնաւոր մարդ, իբրև կայուածատէր։ Ցայտնի է, որ Կովկասի վրա կայսերութեան մինիստրները իշխանութիւն չունեն. Կովկասեան փոխարքան փոխարինում է բոլոր մինիստրներին։ Ուսումնարաններին այցելելու մասին առաջարկութիւնը նա մերժեց, պատճառ բերելով, որ այդ ուսումնարանները անմիջապէս չեն ենթարկվում նրա իրաւասութեանը, իսկ այցելել նրանց իբրև հիւր նա չէ ցանկանում, որովհետև առանց այցելութեան էլ նրանք շատ լաւ յայտնի են իրան։

Մինիստրի գալուստը մի քանի յոյսեր զարթեցրեց տեղական ազգաբնակութեան մէջ։ Տեղական հասարակութիւնը անհամբերութեամբ սպասում է, որ տեղական լեզուները ուսումնարանների մէջ քաղաքացիութեան իրաւունք ստանան։

Տեղական ինտելիգենցիան մտադրվեցաւ ուղարկել մինիստրի մօտ մի պատգամաւորութիւն իր կրթողական պակասութիւնները յայտնելու համար, այսինքն. խնդրել, որ տեղական լեզուների ուսուցիչների պետական ծառայութեան հաշուելը վերականգնվի, այդ լեզուները գիմնազիաների մէջ պարտադիր դարձնել և մտցնել սկզբնական կրթութիւնը մայրենի լեզուով։ Մասնաւոր կերպով տեղեկացան, արդեօք կընդունի մինիստրը պատգամաւորներին։ Բարօն Նիկոլայը չը կամեցաւ ընդունել պատգամաւորներին, հիմնվելով վերոյիշեալ պատճառների վրա, բայց նկատեց, որ կատարելապէս համակրում է այդ խնդիրքին և կը նպաստի նրան պատահած ժամանակ։ Բայց իսկապէս միայն ուսուսումնարանը չէ, որ կարօտ է մայրենի լեզուի վերականգմանը. դատարանին նա աւելի էլ անհրաժեշտ է։ Տեղացիները չեն գնում հեռու և չեն խնդրում, որ դատաստանավարութիւնը մայրենի լեզուով կատարվի, ոչ, նրանց ցանկութիւնները աւելի չափաւոր են։ Նրանք խնդրում են թոյլ տալ տեղացի դատաւորներին հասկանալ իրանց մայրենի լեզուն։ Թէպէտ այդ բանը օտարոտի է, բայց ես իսկոյն կը մեկնեմ, թէ բանը ինչումն է։ Ասենք թէ հաշտարար դատաւորը վրացի է, նրան գիւղացին մի գանգատ է բերում։ Գործի քննութեան ժամանակ գանգատաւորը վրացերէն է խօսում. հէնց որ նա վերջացնում է գանգատը, հաշտարար դատաւորը դիմում է թարգմանին հարցով. «ի՞նչ ասաց»։ Թարգման կոտրված ռուսերէն լեզուով պատմում է գանգատի բովանդակութիւնը։ Գիւղացին աչքերը չռում է. նա չէ կարող հասկանալ, թէ դատաւորին ի՞նչ հարկաւոր է թարգմանութիւնը, քանի որ նա վրաց լեզուն թարգմանչից աւելի լաւ գիտէ։ Վերջանում է գործի քննութիւնը. դատաւորը ռուսաց լեզուով կարդում է վճիռը և առաջարկում է թարգմանչին թարգմանել կողմերին, որովհետև ինքը այդ բանն անելու իրաւունք չունի։ Հարց է ծագում, թէ ի՞նչի համար է այս բոլորը։ Չէ՞ որ այդ ժամանակամիջոցի ընթացքում դատաւորը կարող էր մի քանի գործեր քննել։ Եկէք ու բան հասկացրէք ժողովրդին, երբ նա այդպիսի դրութիւն է տեսնում. մեկնեցէք, թէ ի՞նչի հաշտարար դատաւորը պէտք է ցոյց տայ, որ չէ հասկանում գանգատվողին։ Բայց երևոյթի մեկնութիւնը գտնում են մանր ադվոկատները. նրանք ասում են, որ այդ բանն անվում է, որպէս զի գանգատվողները պաշտպաններ վարձեն, որովհետև օրէնքը հոգում է նրանց մասին... առանց դրան նրանք կարող են շփոթվել և տանուլ տալ գործը։ Բայց իսկապէս դա շատ հասարակ գործ է. բաւական է ոչնչացնել „տեղական հրահանգը“, որ արգելում է դատախօսութիւնը տեղական լեզուներով և թոյլ տալ դատաւորներին, որ նրանք հասկանան գանգատվողներին, ինչպէս դատաստանական վերանորոգութեան ժամանակն էր, այդ հրահանգը տալուց առաջ։

Կասեմ մի քանի խօսք Բզիբի անտառների մասին, որ այնքան գրաւել է Ս. Պետերբուրգի լրագրութեանը։ Այդպիսի գործեր մեզ համար զարմանալի չեն։ Տարածված լուրերի հակառակ այդ գործը չանցաւ ցածր հիմնարկութիւններից։ Ընդհակառակը ստորին հիմնարկութիւնները ոգատեցին գործը։ Իշխան Թումանովի ամբողջ անաղութիւնը նրանից է, որ նա գործը սկսեց բարձր հիմնարկութիւններից։ Զը նայելով, որ իշխան Թումանով ունի ի Տէր Հագուցեալ Կայսրի Բարձրագոյն հրամանը, որ սկզբունքով թոյլ է տալիս Բզիբի անտառը Թումանովին կապալով տալը „այն պայմաններով, որ հարկաւոր կը համարէ տեղական վարչութիւնը“ բայց զինուորական ժողովրդական վարչութիւնը, որին ենթարկված է Սուխումի շրջանը, ամեն տեսակ արգելքներ է դնում, որպէս զի այդ անտառը առանց աճուրդի մասնաւոր մարդու ձեռքը չընկնի։ Կասկած չը կայ, որ աճուրդ կը նշանակվի։ Լուր է տարածված, որ այդ գործի մէջ բացի իշխան Թումանովից ազդեցութիւն ունեցող այլ անձինք էլ են խառնված։ Մամուլի շնորհիւ այդ գործը այնքան նշանաւոր ուղղութիւն ստացաւ, որ անհրաժեշտ է այդ անտառի կապալով տալը հասարակ ձևով։

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—

Ս. Պետերբուրգից մեզ գրում են։ Անուանի հարուստ հայ վաճառական, ստավրապոլցի պ. Պօպով խոստացել է կտակել Նոր-Նախիջևանի բէալական ուսումնարանին 120,000 ռուբլի, այն անհրաժեշտ պայմանով, որ յիշեալ ուսումնարանում բոլոր առարկաները աւանդվեն հայոց

—Դուք վիրաւորում էք ինձ, պարոն....

—Ներեցէք խնդրեմ։ Բայց կարելի է հարցնեմ ձեր ծնողները ովքեր են։

—Հայրս փինաչի է, իսկ մայրս կար անող։

—Ներեցէք խնդրեմ, ես խօսքս յետ եմ առնում, ես չը գիտէի որ ձեր ծնողները այդ տեսակ բարձր դիրք ունեն հասարակութեան մէջ։

Մ. գաւառական քաղաքի մէջ ծանօթանում եմ հարուստ կալուածատէր Թ-ի հետ։

—Դուք ուսում առած մարդ էք, մի լաւ խորհուրդ տուեցէք ինձ, դիմում է ինձ իմ նոր ծանօթ կրեսոսը, վեց հազար դեսիատին տարածութեամբ հող ունեմ, բայց այդ ահագին հողից, որի վրա կան անտառներ, այգիներ, վարելահողեր, ջուր, վերջապէս ամեն բան, տարեկան միմիայն 300 ռուբլ եմ ստանում.... ինչ անեմ։

—Ծախեցէք ձեր հողերը, քանի որ ինքներդ կառավարել չը գիտէք։

—Այդ ինչպէս կարելի է. ոչ, երբէք չեմ ծախի, որդուս համար ժառանգութիւն պէտք է թողնեմ։

Իմ ճանապարհորդութեան ժամանակ պատահեց ինձ ծանօթանալ և գաւառական ինտելիգենցիայի հետ։ Գաւառական ինտելիգենցիան մեզանում մեծ մասամբ բաղկացած է պաշտօնեաներից ու նրանց ընտանիքներից։

Պաշտօնեաներից մինը գանգատվում է թէ չարժէ ծառայել, ռոճիկ քիչ են տալիս, կինը գանգատվում է թէ կեանքը դարդակ ու աննպատակ է, մի ուրիշ պաշտօնեայ ասում է թէ պատրաստ է մի այլ գործով էլ պարապել, մանաւանդ ազգային, հասարակական գործով, բայց ժամանակ չունի։

—Դուք տիկին, պատասխանում եմ ես, շատ ազատ ժամանակ ունէք. կարդացէք գրքեր, դասեր տուեցէք դպրոցներում, տան տնտեսութեամբ պարապեցէք, իսկ դուք պարոններ, ձեր ծառայութեամբ խօ առաւօտներ էք զբաղված միայն, իսկ ճաշից յետոյ միշտ մի այլ գործով կարող էք պարապել, մինչև անգամ փող աշխատել....

—Ի՞նչ էք ասում, կանչեցին նրանք ամենքը միաձայն, քաս երբ պէտք է թուղթ խաղանք....

Ես ոչինչ չը պատասխանեցի։

* * *

Ծանօթացայ նոր ուսումնաւարտ հայ համալսարանական երիտասարդների հետ։ Նրանց միայն ասեցի թէ ով եմ։

Իսկոյն սկսեցին գանգատվել ինձ և համալսարանի վրա, և կեանքի վրա....

—Ի՞նչի ենք եկել այս երկիրը, ինքներս չը գիտենք, ասում էին նրանք մեաբերան։ Այժմ չը գիտենք ինչ անենք, ինչ սկսենք, ինչով պարապենք։ Ուսումնարանը, գիտութիւը, համալսարանը մեզ ոչինչ իդէալներ չը տուեցին։

—Պետական ծառայութիւն ինչի չէք մտնում։

—Չը գիտենք։

—Առուտուրով պարապեցէք։

—Չենք ուզում։

—Արուեստներով։

—Նոյնպէս։

—Դրականութեամբ։

—Չարժէ, և ինչ կարելի է յայտնել, ոչինչ։

—Վերադարձէք այն գիւղը, որտեղից դուրս էք եկել, այնտեղ նորից մտէք ձեր ընտանիքը, ձեր շրջանը. մեծ մասամբ գիւղացիների որդիք էք, դարձէք ուսում առած գիւղացիներ։

—Այդ շատ նեղ ասպարէզ է, մենք դրա համար խօ չենք սովորել համալսարանում, Դարվին, Ստիւարտ-Միլլ, Բօկլ ու Կլօդ-Բէրնար կարդացել որ գիւղացի դառնանք....

—Դուք խօ ասում էք որ ոչինչ իդէալներ չունէք, ուրեմն բաւականացէք նեղ շրջանով, գործնական աշխատանքով մայրենի հողի վրա....

—Ոչ, մենք չենք ասում թէ ինքներս իդէալներ չունենք, մենք ունենք շատ լայն իդէալներ, բայց կեանքի մէջ նրանց համար գործադրութիւն չենք գտնում....

* * *

Ամեն տեղի աշխարականների բերանից գանգատներ լսեցի հոգևորականների վրա։

—Մեր հոգևորականները սառեցրին մեզ դէպի եկեղեցին, կրկնում էին ինձ ամեն տեղ. մենք եկեղեցի չենք գնում, ինչ կայ այնտեղ։

Ուրիշ կողմից հոգևորականները գանգատվում են աշխարհականների վրա։

—Էլ հաւատ չը կայ մեր ժողովրդի մէջ, եկեղեցիները դատարկվում են, էլ սիրտ չը կայ քարոզ ասելու, մարդ չէ լինում եկեղեցում, ասում էին մեր հայրերը։

Բացի սրանից մի քահանայ չը տեսայ որ չը գանգատվէր նոյն քաղաքի բոլոր միւս քահանաների վրա, եպիսկոպոսի վրա, կոնսիստորիայի վրա, հոգևոր իշխանութեան վրա։ Վարդապետները ամեն տեղ և նոյն իսկ Էջմիածնում գանգատվում էին Էջմիածնի վրա։

Նոյն գանգատները լսեցի և մեր դպրոցներում։ Ուսուցիչները—գանգատաւոր են միւս ուրում։ Ուսուցիչները—գանգատաւոր են միւս ուսուցիչներից, ուսուցիչները—տեսչից, տեսուչը—ուսուցիչներից և հոգաբարձուներից, տեսուչը և ուսուցիչները—հոգաբարձութիւնից, հոգաբարձուները—տեսչից, ուսուցիչներից, աշակերտներից և նրանց ծնողներից, ծնողները—դպրոցից, աշակերտները—իրանց ծնողներից և դպրոցներից....

* * *

Վերջապէս բաղդ ունեցայ Էջմիածնում ծանօթանալ Մանկունու հետ և պէտք է խոստովանվեմ որ համոզվեցի թէ դա մեր ժամանակվանվեմ որ համոզվեցի թէ դա մեր ժամանակակից հայ հասարակութեան մէջ միակ մարդ է, որ կատարելապէս գոհ է իր դրութիւնից։

ԱՍԻԱՑԻ